

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 930.25:614.2(497.4)"1919/1940"

930.25:364(497.4)"1919/1940"

Prejeto: 3. 1. 2018

Arhivski dokumenti kot vir preučevanja socialne zgodovine s poudarkom na socialno-zdravstveni zaščiti mater in otrok v Sloveniji v obdobju med obema vojnama

DUNJA DOBAJA

dr., asistentka z doktoratom

Inštitut za novejšo zgodovino

Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana

e-naslov: dunja.dobaja@inz.si

Izvleček

Prispevek se osredotoča na predstavitev arhivskih dokumentov Arhiva Republike Slovenije, ki so avtorici služili kot vir preučevanja socialne zgodovine, s poudarkom na socialno-zdravstveni zaščiti mater in otrok v Sloveniji v obdobju med obema svetovnjima vojnama. Avtorica se osredotoča na naslednje arhivske vire: AS 64 Pokrajinska uprava za Slovenijo, Oddelek za socialno skrbstvo, AS 92 Oblastni odbor ljubljanske oblasti, AS 93 Oblastni odbor mariborske oblasti, AS 77 Banski svet Dravske banovine, AS 2032 Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, AS 2052 Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije, AS 427 Državna bolnica za ženske bolezni v Ljubljani 1923–1946, porodni protokoli 1941–1945. Rezultate svojih raziskav je avtorica objavila v doktorski disertaciji Socialna in zdravstvena zaščita mater in otrok v letih od 1919 do 1945 na območju Dravske banovine in strokovni literaturi.

Abstract

ARCHIVAL RECORDS AS A SOURCE FOR STUDYING SOCIAL HISTORY WITH EMPHASIS ON SOCIAL AND HEALTH PROTECTION OF MOTHERS AND CHILDREN IN SLOVENIA IN THE INTER-WAR PERIOD

The article focuses on the presentation of archival records of the Archives of the Republic of Slovenia which served to the author as a source of studying social history with emphasis on the social and health protection of mothers and children in Slovenia in the inter-war period. The author is centring on the following archival sources: ARS 64 Regional government of Slovenia, Social Care Section, ARS 92 Regional Committee of Ljubljana authority, ARS 93 Regional Committee of Maribor authority, ARS 77 The Ban council of Drava Banovina, ARS 2032 Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana (Institute for the Deaf and Hard of Hearing Ljubljana), ARS 2052 Deaf and Hard of Hearing Clubs Association of Slovenia, ARS 427 Državna bolnica za ženske bolezni v Ljubljani (State hospital for female diseases and obstetrics in Ljubljana) 1923-1946, childbirth protocols 1941-1945. The results of her research the author published in her doctoral thesis Social and Health Protection of Mothers and Children in Slovenia in the Inter-war Period.

Ključne besede:

arhivski viri, socialno varstvo, zdravstveno varstvo, otroci, matere, ljubljanska oblast, mariborska oblast, Dravska banovina, obdobje med obema vojnama

Key-words:

Archival sources, social protection, healthcare, children, mothers, Ljubljana authority, Maribor authority, Drava Banovina, inter-war period

ers and Children from 1919 to 1939 in the Territory of the Former Drava Banate and in academic literature.

Uvod

Po prvi svetovni vojni je bila skrb evropskih držav v veliki meri usmerjena v ureditev socialnega skrbstva, zlasti zaščite mladoletnih oseb, in razvoju javnega zdravstva. V novonastali jugoslovanski državi se je na to področje začela vključevati država z Ministrstvom za socialno politiko, ki je imelo poverjenišvo za socialno skrbstvo, v okvir katerega je sodila tudi skrb za mladino. Predmet mojega raziskovalnega dela je bila socialna in zdravstvena zaščita mater in otrok v slovenskem delu jugoslovanske države v obdobju med obema vojnama. Pomemben vir je bilo arhivsko gradivo v izvlečku navedenih fondov. Za lažje razumevanje predstavitve posameznih fondov je uvod namenjen kratkemu opisu tedanje socialnopolitične uprave v Sloveniji.

Po ustanovitvi Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS) je bila v Ljubljani oblikovana Narodna vlada SHS, ki je imela dvanajst upravnih oddelkov (poverjeništev), med njimi tudi za socialno skrbstvo in zdravstvo, torej dva ločena oddelka. Po ukinitvi Narodne vlade v začetku leta 1919 je začela delovati Deželna vlada za Slovenijo, ki je imela le šest oddelkov in v Sloveniji ni imela najvišje upravne oblasti. Ta je prešla na osrednjo vlado v Beogradu.

Sprejetje centralistične vidovdanske ustave je pomenilo tudi konec Deželne vlade za Slovenijo. Namesto nje je bila oblikovana Pokrajinska uprava za Slovenijo (PUS), na čelu katere je bil pokrajinski namestnik, ki ga je imenoval kralj. Za pokrajinskega namestnika je bil 11. 7. 1921 imenovan nekdanji ljubljanski župan Ivan Hribar. Pokrajinski namestnik je prek vodil sedmih oddelkov PUS-a, med katerimi je bil tudi Oddelek za socialno skrbstvo, izvajal pokrajinsko upravo pod neposrednim nadzorom ministra za notranje zadeve. Drugi uradi, med katerimi je bil tudi zdravstveni odsek, ki so bili že prej neposredno podrejeni beograjskim ministrstvom, so ohranili podrejen položaj. PUS je imel prehodni značaj. Po Hribarjevem odstopu marca leta 1923 je naloge pokrajinskega namestnika opravljal medtem imenovani veliki župan ljubljanske oblasti Vilko Baltič. Za velikega župana mariborske oblasti je kralj Aleksander imenoval Miroslava Ploja. Oba velika župana sta svoja položaja zasedla 1. 1. 1924.¹ Po uredbi ministrskega sveta z dne 3. 12. 1924² je bil Oddelek za socialno politiko pri PUS-u z vsemi odseki ukinjen. Njegovi posli so prešli na nov oddelek za socialno politiko pri ljubljanski oblasti in na novega referenta za socialno politiko pri mariborski oblasti. Oddelek v Ljubljani in referent v Mariboru sta bila odslej podrejena velikima županoma. V okviru oblastne uprave je njun delokrog obsegal zaščito vojnih invalidov, otrok in mladine, zaščito in zavarovanje delavcev, če je šlo za likvidacijo prejšnjega stanja, stanovanjske zadeve in javno pomoč ter prehrano. Omenjene posle naj bi velika župana prevzela takoj in jih opravljala v svojih oblasteh po veljavnih zakonih in navodilih Ministrstva za socialno politiko.³

Po uvedbi kraljeve diktature leta 1929 je bila uvedena nova upravna razdelitev države na banovine. Ljubljanska in mariborska oblast sta bili združeni v Dravsko banovino s sedežem v Ljubljani. Banska uprava Dravske banovine je bila razdeljena na osem oddelkov, VI. med njimi je bil Oddelek za socialno politiko in narodno zdravje. Imel je odsek za socialno politiko in odsek za zdravstvo. Socialnopolitično delo v banovini je obsegalo v glavnem zaščito otrok in mladi-

¹ Slovenska novejša zgodovina, str. 188.

² Goršič: Pregled socialnopolitične uprave v Sloveniji, str. 278.

³ Prav tam, str. 278.

ne, pomoč revnim in onemoglim, pomoč po elementarnih nesrečah prizadetim, skrb za izseljeništvu in zaščito delavstva.⁴

Poverjeništvu za socialno skrbstvo pri Deželni vladi za Slovenijo

Fond Pokrajinska uprava za Slovenijo (PUS), Oddelek za socialno skrbstvo, je bil vir za osvetlitev reševanja socialnih problemov družin in posameznikov oddelka za zaščito mladine, ki ga je ustanovila Deželna vlada za Slovenijo pri poverjeništvu za socialno skrbstvo. Omenjeni fond vsebuje torej tudi gradivo predhodne Deželne vlade.

Posledica prve svetovne vojne je bilo tudi veliko število osirotelih, telesno in duševno zanemarjenih otrok. V slovenskem delu Kraljevine SHS naj bi bilo okoli 75.000 popolnih sirot, polsirot in nezakonskih otrok, kar je predstavljalo 7 % tedanjega prebivalstva.⁵ Omenjeno stanje je spodbudilo Antona Korošca, ki je bil podpredsednik v prvi vladi Kraljevine SHS, da je bil pobudnik izdaje Uredbe o ustanovitvi državnega oddelka za zaščito dece. Uredba je bila podlaga, da je dobilo poverjeništvu za socialno skrbstvo v Ljubljani svoj oddelek za zaščito mladine, ki ga je organiziral pravnik France Goršič.⁶

V fondu PUS so moje zanimanje pritegnile prošnje pomoči potrebnih, ki so vsakodnevno prihajale na mladinski oddelek. Kot primer navajam prošnjo matere z Rudnika pri Ljubljani, ki je bila delavka v Tobačni tovarni, a brez zadostnih sredstev za preživljanje sebe in svojih dveh otrok v starosti 11 in 12 let.⁷ Poverjeništvu za socialno skrbstvo je zaprosila, da bi prevzelo oskrbne stroške za njenega sina v salezijanskem zavodu na Rakovniku. Kot razlog je navedla odsotnost moža in dolg, ki ga je morala odplačati. Oddelek za zaščito mladine se je želel prepričati o utemeljenosti zahtev prosilke, zato je zaprosil salezijanski zavod na Rakovniku, da navede resnične razloge za oddajo dečka v zavod, ravnateljstvo Tobačne tovarne pa je pozval, naj mu posreduje podatke o višini tedenskega zaslužka prosilke. Salezijanski zavod je kot razlog za oddajo dečka navedel njegovo vedno večjo zanemarjenost glede na to, da očeta ni bilo doma, mati pa je bila tovarniška delavka in veliko odsotna. Ravnateljstvo Tobačne tovarne je posredovalo podatke v zvezi s tedensko plačo prosilke. K tej temeljni plači je imela prosilka še določene dodatke. Na podlagi zbrane dokumentacije se je poverjeništvu za socialno skrbstvo odločilo, da ne more prevzeti oskrbnih stroškov za njenega sina.⁸

Oddelek za zaščito mladine je torej zelo pozorno preučil posamezen primer, preden je podal dokončno rešitev. Zelo je bil pozoren na prosilce, ki so poskušali izkoristiti možnost pridobitve socialne podpore zaradi delomrznosti. Takim je svetoval, naj si poiščejo delo.⁹

Na oddelek za zaščito mladine se je obrnilo za pomoč tudi Društvo za otroško varstvo in mladinsko skrb v sodnem okraju Ljubljana. Njegovi prošnji je bilo ugodeno.¹⁰ V svoji prošnji z dne 7. 5. 1919 je Društvo omenjeni oddelek zaprosilo za podporo za leto 1919. Pred letom 1918 je omenjenemu Društvu Deželni odbor vojvodine Kranjske naklonil, začeniši z letom 1911, vsakoletno podporo. Ko je bil Deželni odbor ob razpadu avstro-ogrske monarhije razpuščen, je Društvo izhajalo iz stališča, da sodi odslej na področje poverjeništvu za socialno skrbstvo tudi skrb za mladino in pospeševanje zasebne dobrodelnosti.

⁴ *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 16.

⁵ Breclj: *Zgodbe našega zdravstva*, str. 457.

⁶ Prav tam, str. 456.

⁷ Dobaja: *Socialna in zdravstvena zaščita*, str. 8.

⁸ Prav tam, str. 8.

⁹ Prav tam, str. 10.

¹⁰ Prav tam, str. 9.

Društvo je vzdrževalo zavetišče v Bohoričevi ulici, ki je služilo predvsem začasnemu sprejemu zapuščenih otrok, dokler se za njih drugod ni našlo primerne in trajne oskrbe. V zavetišču je bilo povprečno 50 otrok na dan. Društvo je plačevalo stroške za nego in skrb svojih varovancev, če ni bilo drugih oseb, ki bi krile stroške. Na dan 10. 3. 1919 so samo za tri otroke od 50 otrok, kolikor jih je bilo tega dne v zavetišču, dobili povračilo v tolikšni meri, kolikor je bila določena dnevna oskrbnina za enega otroka. Društvo je v svoji prošnji navedlo znesek svojega premoženja na dan 31. 12. 1918, ki pa je bilo prenizko za pokritje vseh stroškov. Ti niso obsegali samo vzdrževanja začasnega zavetišča, pač pa je bilo veliko stroškov povezanih tudi z oddajo otrok v rejo in plačevanjem rejnikov.

Razprave v ljubljanski in mariborski oblastni skupščini ter banskem svetu

V gradivu ljubljanskega in mariborskega oblastnega odbora so najpomembnejši stenografski in uradni zapisniki sej obeh oblastnih skupščin, ki so ohranjeni skoraj v celoti in so temeljni vir za vsestransko osvetlitev njunih prizadevanj za uspešno izvajanje proračunskih in uredbodajno-zakonodajnih pristojnosti ter drugih nalog,¹¹ med njimi tudi socialno-zdravstvenih.

Ljubljanska oblastna skupščina je na svoji tretji seji februarja 1927 na podlagi 91. člena Zakona o oblastni in sreski samoupravi določila razdelitev samoupravnih poslov na pet oddelkov. Eden izmed njih je bil Oddelek za zdravstvene, humanitarne in socialne zadeve, ki je štel deset članov.¹² Oddelek je reševal vrsto predlogov poslancev, ki so se nanašali na področje socialnega in zdravstvenega varstva, tako na primer ustanovitev postaj za prenočišče in prehrano za potujoče brezposelne rokodelske pomočnike, izboljšanje delavskih razmer v smodnišnici v Kamniku, izboljšanje socialnih razmer delavstva pri Trboveljski premogokopni družbi, izplačilo državne podpore Društvu za varstvo otrok v Trbovljah, najetje posojila za izgradnjo stanovanjskih hiš, problematiko starostnega in invalidskega zavarovanja, preskrbo prebivalcev na deželi z živili, zdravljenje revnih v bolnišnicah itd.¹³ Naloge oddelka za socialne zadeve in zdravstvo v mariborski oblasti so bile opredeljene prav tako na tretji seji mariborske oblastne skupščine februarja 1927. Te naloge so bile na primer skrb za prehrano ljudi ob slabih letinah in elementarnih nesrečah, sodelovanje pri delavskem strokovnem izobraževanju, upravljanje in izrabljanje zdravilne vode in vrelcev, preprečevanje blagovnega in denarnega oderuštva, skrb za zdravstveno in socialno varstvo v oblasti.¹⁴ Mariborska oblast je imela dve »kritični« področji. To sta bili Prekmurje in Medžimurje, kjer so bile posebno izrazite socialne bolezni, zlasti trahom in malarija.

V prvem obdobju zasedanja oblastnih skupščin, to je od 23. 2. do 5. 11. 1927, so bila prisotna prizadevanja za prevzem vseh tistih pristojnosti, ki jih je določal Zakon o oblastni in sreski samoupravi, ter zagotovitev finančnih sredstev za njihovo izvajanje. Z vladno Uredbo o prenosu poslov na oblastne samouprave¹⁵ so bile (tudi) iz resorja Ministrstva za zdravstvo in socialno politiko prenesene na obe slovenski oblasti določene zdravstvene in socialne ustanove.

¹¹ Stiplovšek: *Slovenski parlamentarizem*, str. 10.

Stiplovšek je objavil dve temeljni monografiji, ki sta nastali na podlagi fonda oblastnih odborov in banskega sveta.

¹² Dobaja: Obravnavanje socialne in zdravstvene problematike na sejah ljubljanske oblastne skupščine, str. 70.

¹³ Prav tam, str. 70–71.

¹⁴ Dobaja: Obravnavanje socialne in zdravstvene problematike na sejah mariborske oblastne skupščine, str. 40.

¹⁵ Stiplovšek: Prizadevanja samouprav ljubljanske in mariborske oblasti, str. 372.

Iz sejnih zapisov izvemo, da je ljubljanski oblastni odbor prevzel upravo nad štirimi bolnišnicami (splošna bolnišnica v Ljubljani, bolnišnica za ženske bolezni v Ljubljani skupaj z babiško šolo, bolnišnica za duševne bolezni Ljubljana Studenec in javna bolnišnica v Brežicah), štirimi mladinskimi zavodi (mladinski dom v Ljubljani, vzgajališče v Ljubljani, gluhonemnica v Ljubljani, zavod za slepe otroke v Kočevju) ter zdraviliščem Golnik. Prevzel je tudi vse okrožne zdravnike, nadzor nad vsemi zdravstvenimi okrožji ter nadzor in skrb nad bolnico usmiljenih bratov v Kandiji, žensko bolnišnico v Novem mestu in občinsko bolnišnico v Krškem.¹⁶

Mariborski oblastni odbor je prevzel v upravljanje vse bolnišnice na svojem območju (Maribor, Ptuj, Celje, Murska Sobota, Slovenj Gradec in Čakovec), zavoda za onemogle na Ptuj in v Vojniku ter zdravilišči Rogaška Slatina in Dobrna.¹⁷ Iz sejnih zapisnikov izvemo, da je razvoj mladinskega skrbstva v mariborski oblasti zaostajal v primerjavi z ljubljansko oblastjo. Problem je bil, da so bile tovrstne institucije skoncentrirane predvsem v ljubljanski oblasti. Vzrok za takšno stanje je bil v tem, da so bili v nekdanji deželi Štajerski skoraj vsi mladinski zavodi v Gradcu in njegovi bližini. Od teh zavodov je bilo le mariborsko otroško zavetišče na ozemlju novooblikovane mariborske oblasti. V posameznih primerih se je seveda poskušalo sirote iz mariborske oblasti oskrbeti v zavodih na območju ljubljanske oblasti, a tamkajšnji zavodi so dajali prednost oskrbi sirot iz svoje oblasti. Zaradi povedanega je v mariborski oblasti dozorelo spoznanje o nujnosti samoorganizacije in postavitve mladinskega skrbstva na novih temeljih.¹⁸

Seje ljubljanskega in mariborskega odbora in kasneje banskega sveta so pokazale, da je kljub različnim stališčem odbornikov in kasneje svetnikov obstajala pripravljenost za skupno konstruktivno reševanje socialno-zdravstvene problematike, zlasti mladinskega skrbstva. Je pa obstajalo tudi zavedanje o težavnosti uresničevanja zakonskih določb v praksi zaradi nezadostnih finančnih sredstev. S 1. 10. 1927 je država prepustila slovenskim oblastem v upravo vse zdravstvene posle in zavode, ki so služili kurativni medicini, ter določene socialne ustanove. Do 31. 3. 1928 sta oblasti upravljali prevzete ustanove še na račun države s sredstvi, ki so bila v ta namen predvidena v državnem proračunu, nato pa sta bili dolžni s svojimi proračuni kriti stroške prevzetih zavodov. Tudi banovina je imela po zakonu o banovinah natančno določene vire financiranja. Banovinski proračuni so se morali gibati v okviru mogočega. V odvrčanju odgovornosti pa so se vodilni prepogosto izgovarjali na državo, kar je bil tipičen besednjak tistega časa po logiki »*kar smo naredili dobrega je naša zasluga, vse ostalo pa gre na račun države*«. ¹⁹ Zato je večkrat ponovljena kritika razpravljalcev, da država ne izpolnjuje svojih obveznosti, neumestna. Je pa umestna kritika, da so bili prevzeti zavodi v slabem stanju. Slovenski oblasti in kasneje banovina so izboljšale oskrbo v prevzetih zavodih.

Uporabljeni viri pričajo o tem, da sta oblasti, in kasneje banovina, kljub skromnim finančnim sredstvom storili mnogo na področju mladinskega skrbstva in poskrbeli, da so ustanove za zaščito mladine, ki so bile pod njuno upravo, dosegale zadovoljivo raven. Ljubljanska oblast je v veliki meri spodbujala razvoj rejništva, saj naj bi se otroci tako veliko bolje telesno, duševno in osebnostno razvijali kot v zavodih. Zlasti je spodbujala rejništvo na podeželju, kjer naj bi si otroci pridobili pozitivne zglede v odnosu do dela in narave. Glede otrok s posebnimi potrebami pa je zagovarjala pomembnost strokovne vzgoje v zavodih.

¹⁶ ARS, AS 92, šk. 31, Stenografski zapisnik 1. seje skupščine ljubljanske oblasti v Ljubljani, 5. 11. 1927.

¹⁷ ARS, AS 93, Oblastni odbor mariborske oblasti, šk. 10, I. zasedanje, Stenografski zapisnik o nadaljevanju 4. seje oblastne skupščine, ki se je vršila dne 21. 4. 1927.

¹⁸ ARS, AS 93, Stenografski zapisnik 8. seje oblastne skupščine mariborske oblasti v Mariboru, 28. 3. 1928.

¹⁹ Lazarevič: *Plasti prostora in časa*, str. 276.

Fond Banski svet Dravske banovine je edini ohranjeni fond banske uprave, ki nam daje temeljit vpogled v delovanje in organizacijo celotne banske uprave ter je vir za preučevanje gospodarskih, prosvetnih, socialnih in zdravstvenih razmer v predvojnem slovenskem prostoru. Vir mojega raziskovanja so bili stenografski zapisniki sej banskega sveta in v okviru tega poročila Oddelka za socialno politiko in narodno zdravje. Osnovni namen banskega sveta je bil, da posreduje banu predloge in želje pri izdelavi vsakoletnega banovinskega proračuna.²⁰ Proračunske razprave so bile pogosto prizorišče burnih razprav, v katerih so posamezni svetniki opozarjali na splošne probleme banovine in osvetljevali lokalne probleme s področja gospodarstva, prosvete in socialno-zdravstvenega varstva.

Ob oblikovanju Dravske banovine si je ban Dušan Sernec prizadeval, da bi na temeljih, ki sta jih izoblikovali obe slovenski oblastni samoupravi, uspešno nadaljeval izvajanje gospodarsko-socialnih in prosvetno-kulturnih programov, pomembnih za razvoj Dravske banovine. Minister za finance je v drugi polovici marca 1930 potrdil uredbo o banovinskem proračunu Dravske banovine za leto 1930/31 in o banovinskih davščinah za kritje njegovih izdatkov.²¹

Največ sredstev splošnega proračuna je bilo namenjenih zdravstvu in socialnemu skrbstvu, in sicer 30,4 %. Visoko so bili financirani zdravstveni zavodi in terenska zdravstvena služba. Za kritje oskrbnih stroškov, plače zdravnikov in drugega osebja v bolnišnicah ter za sofinanciranje plač zdravnikov v zdravstvenih okrožjih je bilo določenih več kot tri četrtine vseh sredstev tega proračunskega poglavja. Na področju zdravstvene preventive in prosvete je banovina z največ sredstvi podprla asanacijo vasi, to je izboljšanje nezdravih javnih higienskih razmer. Na področju socialnega skrbstva pa je bilo financiranje usmerjeno v reševanje stanovanjske stiske z izgradnjo malih stanovanj za pomoč revnim in gradnjo socialnih zavodov.²²

Že pri sestavi naslednjega proračuna, to je za leto 1931/32, so sestavljalci upoštevali prve posledice gospodarske krize pri razporejanju sredstev za posamezne dejavnosti in ustanove. Novi ban Drago Marušič je na prvi seji banskega sveta 20. 1. 1931 predstavil temeljna izhodišča, po katerih je bil sestavljen proračun za leto 1931/32. To so bili delo, varčnost in gospodarnost.²³

Sredstva za socialne in zdravstvene ustanove ter dejavnosti so predstavljala najmočnejšo postavko splošnega banovinskega proračuna.²⁴ Tudi na področju socialnega skrbstva, ki je bilo predvsem naloga občin, se je pokazala potreba po pomoči banovine. Proračun je predvideval sredstva za financiranje banovinskih otroških domov v Ljubljani in Mariboru, banovinskega vajeniškega doma v Ljubljani, večje vsote so bile predvidene kot prispevek h gradnji malih delavskih in uradniških stanovanj ter socialnih zavodov za ostarele, za podpore ob elementarnih nesrečah ter za pomoč izseljencem in priseljencem, z manjšimi sredstvi pa bi financirali tudi prehrano dijakov in brezposelnih ter skrbstvo za zaščito ogrožene mladine, zlasti z rejništvom in vzgojo v posebnih domovih.²⁵

Večina izdatkov za zdravstvo je bila namenjena izpolnjevanju obveznosti, ki sta jih banovinam nalagala Zakon o bolnicah²⁶ in Zakon o zdravstvenih občinah.²⁷

²⁰ Kološa: *Banski svet Dravske banovine 1931–1941*, str. 5.

²¹ Stiplovšek: *Banski svet Dravske banovine 1930–1935*, str. 31.

²² Ptav tam, str. 31–32.

²³ ARS, AS 77, Banski svet Dravske banovine, šk. 1, Stenografski zapisnik 1. seje I. zasedanja banskega sveta, 20. 1. 1931.

²⁴ Stiplovšek: *Banski svet Dravske banovine 1930–1935*, str. 83.

²⁵ Prav tam, 83–84.

²⁶ UL kraljevske banske uprave Dravske banovine, 18. 3. 1930, št. 41, letnik I.

²⁷ Prav tam.

S 1. 4. 1931 je na podlagi Zakona o bolnicah država prevzela financiranje osebja splošne bolnišnice, bolnišnice za ženske bolezni in bolnišnice za duševne bolezni v Ljubljani, s čimer je bil banovinski proračun sicer razbremenjen, a je morala banovina prevzeti stroške oskrbe za siromašne paciente v javnih zdravstvenih zavodih na svojem območju in zdravljenje prebivalcev Dravske banovine v drugih banovinah. Kriti je morala tudi materialne stroške za babiško in strežniško šolo, terensko zdravstveno službo in zdravljenje siromašnih v zdravstvenih občinah. Banovinski proračun je predvideval tudi sredstva za zdravstveno preventivo.²⁸

Poročilo o dejanskem stanju na področju socialne in zdravstvene politike v Dravski banovini je na sejah banskega sveta podal vsakokratni načelnik oddelka za socialno politiko in narodno zdravje. Poročilo je sledila razprava, v kateri so banski svetniki opozorili na socialne in zdravstvene probleme svojega območja in predloge za izboljšave.

Zaščito siromašnih otrok in mladine so izvajali banovinski otroški domovi in zavodi (Dečji dom v Ljubljani, Dečji dom v Mariboru, Zavod za slepo deco v Kočevju, gluhonemnica v Ljubljani, Deško vzgajališče v Ponovičah in banovinski vajeniški dom v Ljubljani), karitativni zasebni zavodi in rejniki na deželi. Banska uprava je prav tako kot že oblast nasprotovala vzgoji otrok v zavodih in si predvsem prizadevala za vzgojo otrok v urejenih rejniških družinah, kar je tudi uspešno izvajala. V manjšem obsegu so bili otroci brezplačno razporejeni pri posameznih rejnikih, večinoma pa je bilo treba rejniškim družinam plačati določen znesek.²⁹ V raznih zavodih pa je bilo še veliko otrok, ki so bili izven pristojnosti banovinske uprave, kot npr. Marjanišče, Lichtenturn, zavod šolskih sester v Bistrici in Kočevju. Veliko je bilo revnih družin, ki so se obračale na Oddelek za socialno politiko in narodno zdravje pri banski upravi s prošnjami za podporo. V zvezi s tem so načelniki omenjenega oddelka na sejah banskega sveta pogostokrat poudarjali, da so predvsem občine tiste, ki bi morale podpirati revne družine. Težava je bila v premajhnem številu občin, ki so bile tega zmožne. V težkih primerih je banovina priskočila takim družinam na pomoč s primernimi podporami. Večina prošenj je bila ugodno rešena.³⁰

Za zdravstveno zaščito šolske mladine je banovina sodelovala s svojim finančnim prispevkom pri izgradnji šolske poliklinike v Ljubljani. Država je namreč v večjih mestih gradila šolske poliklinike, zahtevala pa je tudi sodelovanje banovin in občin. Tako se je obvezala zgraditi šolsko polikliniko v Ljubljani pod pogojem, da je mestna občina priskrbela zemljišče, banovina pa je izgradnjo finančno podprla. Banovina je v svojem proračunu predvidela tudi znesek, namenjen nabavi zdravil za ubožne dijake srednjih in strokovnih šol. Ta prispevek je bil vključen v proračun na podlagi Zakona o zaščiti šolske mladine, ki je predvideval oblikovanje posebnih fondov v skrbi za zdravje šolske mladine. Banovinski proračun je predvideval tudi znesek, namenjen štipendiranju revnejših učenk, ki so se želele usposobiti za poklic zaščitne sestre, ki je bil šele v povojih. Prav tako je predvideval štipendiranje učencev šole za zdravniške pomočnike.³¹

Banska uprava se je zavedala pomena vzgoje babiškega naraščaja. V Dravski banovini je bilo, upoštevajoč podatek z začetka leta 1934, približno 600 babic. Od tega jih je izpadlo zaradi onemoglosti, starosti, smrti in drugih razlo-

²⁸ ARS, AS 77, šk. 1, I. redno zasedanje 1931, Stenografski zapisnik 4. seje I. zasedanja banskega sveta Dravske banovine v Ljubljani, 23. 1. 1931.

²⁹ V začetku leta 1931 je bilo npr. 35 primerov, ko so imeli rejniki otroka brezplačno v oskrbi. V: ARS, AS 77, šk. 1, I. redno zasedanje 1931, Stenografski zapisnik 4. seje I. zasedanja banskega sveta Dravske banovine v Ljubljani, 23. 1. 1931.

³⁰ Prav tam.

³¹ ARS, AS 77, šk. 1, I. redno zasedanje 1931, Stenografski zapisnik 5. seje I. zasedanja banskega sveta Dravske banovine v Ljubljani, 24. 1. 1931.

gov vsako leto po 2,5 %, to je 15. Številčno je bilo babic premalo. Ministrstvo za socialno politiko in narodno zdravje se je obvezalo, da bo zvišalo sredstva za vzdrževanje babiške šole, če bo banska uprava prispevala k pokritju stroškov stavbe za babiški internat, ki bi moral imeti prostor za vsaj 40 gojenk.³²

Iz gradiva fonda Banski svet je videti, da so banski svetniki banski upravi sicer izrazili priznanje za reševanje socialnih težav in omilitvi socialne stiske, a bili hkrati večinoma konstantno kritični do premalo odmerjenih sredstev za socialno in zdravstveno varstvo v banovinskem proračunu. Banski svetniki so podprli subvencijo bratovskim skladnicam za omilitev socialne stiske upokojenih rudarjev in opozarjali tudi na težek položaj rudarskih otrok, ki naj bi hodili v šolo bosi in lačni. Bansko upravo so pozvali k ustanovitvi javne kuhinje, kjer bi se lahko otroci prehranjevali brezplačno. Predlagali so ustanavljanje šolskih kuhinj v industrijskih središčih in njihovo razširitev na podeželje, kjer se je povečalo število poljedelskih delavcev in viničarjev, ki so zaradi gospodarske krize ostali brez dohodka. Opozarjali so zlasti na težke razmere na manj razvitih ali nerazvitih območjih na Dolenjskem, v Halozah, Beli krajini in Prekmurju, kjer so bili ljudje slabo hranjeni in pogosto na robu lakote. Banovina je kot pomoč nerazvitim krajem najela kredit za nakup več vagonov semen, ki naj bi jih kmetje dobili tretjino brezplačno, preostanek pa naj bi vrnili v naturalijah. Na omenjena območja je banovina poslala tudi več vagonov koruze.

Najpomembnejši korak za uveljavitev oblasti novega režima v Dravski banovini je bila postavitve nekdanjega prvega podnačelnika Slovenske ljudske stranke (SLS) Marka Natlačena za bana Dravske banovine 10. 9. 1935. Glede na to, da je mesto bana zasedel v obdobju gospodarskega okrevanja in s tem izboljšanja finančnega položaja Dravske banovine, je lahko v večji meri kot predhodni bani upošteval predloge in nasvete banskih svetnikov v razpravi.³³

Povečane finance so omogočile, da je banovina uspešneje izpolnjevala svoje obveznosti. O dosežkih so ban in načelniki oddelkov banske uprave obširno poročali na vsakoletnih zasedanjih banskega sveta. Na prvi seji desetega rednega zasedanja banskega sveta je ban v svojem pregledu socialne politike in ljudskega zdravja od leta 1935 (ob obravnavi banovinskega proračuna za leto 1939/40) poudaril, da je bila prehojena dolga pot iz najtežje gospodarske krize v zadovoljiv položaj.³⁴ Po njegovem prepričanju se stroški za socialno skrbstvo v splošnem niso zmanjšali. Mladinsko skrbstvo je obsegalo preskrbo revnih otrok v zavodih, na deželi, v počitniških kolonijah in okrevališčih, preskrbo vajencev in vajenk, podpiranje šolskih kuhinj, nakup obleke in obutve za božič. Za siromašne otroke, ki so bili potrebni zdravljenja na morju, je banovina leta 1937 v Kaštelu Štafiliću pri Splitu kupila zemljišče, na katerem je začela graditi okrevališče za 150 otrok. Na pobudo banovine in z njeno podporo so šolske sestre iz Slovenske Bistrice leta 1938 v Černečah pri Dravogradu ustanovile zavod za vzgojo »moralno pokvarjenih in vzgojno zanemarjenih deklet«, v katerem je bilo prostora za 50 gojenk. Od leta 1937, ko se je v Mariboru ustanovilo Društvo za zaščito delavske mladine, je bilo v mariborskem in ljubljanskem vajeniškem domu na račun banovine v oskrbi 100 vajencev letno. Nadalje je ban v svojem poročilu orisal položaj banovinskih bolnišnic. Izvršila se je vrsta gradbenih del. Tako je bil na primer pri bolnišnici v Mariboru zgrajen nov paviljon za 240 bolnikov, pri bolnišnici v Celju je bil dvignjen porodniški paviljon za eno nadstropje. Za dvig nivoja strežniške službe v bolnišnicah je banovina ustanovila dve strežniški šoli, in sicer v Ljubljani in Mariboru. Leta 1938 je bil v Ljubljani ustanovljen Zavod za raziskovanje in zdravljenje novotvorb, ki je

³² ARS, AS 77, šk. 6, V. redno zasedanje 1934, Stenografski zapisnik 5. seje V. zasedanja banskega sveta Dravske banovine v Ljubljani, 9. 2. 1934.

³³ Stiplovšek: *Banski svet Dravske banovine 1930–1935*, str. 275–279.

³⁴ Dobaja: *Socialna in zdravstvena problematika*, str. 147–148.

bil opremljen z najmodernejšim rentgenom za obsevanje in globoko terapijo. V nadaljevanju svojega poročila je Natlačen naštel obnovitvena dela v zdraviliščih Dobrna, Rogaška Slatina in Golnik. Kar se tiče asanacije podeželja, je Higieniski zavod predložil 37 vodovodnih projektov, ki jih je z večinskim deležem financirala banovina. Z banovinskimi prispevki so bili ustanovljeni novi zdravstveni domovi v Logatcu, Brežicah, Metliki, na Ptujski Gori, v Kamniku, Slovenj Gradcu, Črnomlju in Ložu pri Starem trgu ter šolska poliklinika na Rakeku. Banovina je s svojimi sredstvi podprla tudi boj proti tuberkulozi in zdravljenje siromašnih tuberkuloznih bolnikov.³⁵

Zdi se, da je bila Dravska banovina po letu 1935 na poti gospodarskega okrevanja in izboljševanja razmer na socialnem in zdravstvenem področju. Dejansko stanje v posameznih delih banovine pa so osvetljevali banski svetniki na zasedanjih banskega sveta, ki pa so lahko le kot svetovalci banu osvetlili posamezne probleme svojih območij in ga prosili, da bi se pri posameznih proračunskih postavkah to upoštevalo. Delavsko vprašanje je bilo v ospredju. Uredilo naj bi se le s pravično mezdno politiko.³⁶

Banski svetniki so poudarjali tudi problem alkoholizma kot posledico prenizkih mezd. Slabo plačan delavec je namreč segal po alkoholnih pijačah, ker so bile poceni. Hrana je bila draga. Tovrsten problem je bil prisoten tudi na podeželju. Zlasti so opozarjali na problem viničarjev.

Zaradi slabega položaja industrijskega delavstva so najbolj trpeli delavski otroci, ki so bili večkrat prepuščeni sami sebi. Žene so namreč delale v tovarni (ženska delovna sila je bila cenejša, op. avtorice), možje pa so bili doma in v svoji apatičnosti zaradi slabih socialnih razmer prepuščali mladino ulici. Zato so bili predlogi banskih svetnikov, naj banska uprava izda nalog industriji, da zaposluje predvsem družinske očete, žene pa naj bi se vrnile k svojemu osnovnemu poslanstvu, to je biti doma, skrbeti za gospodinjstvo in vzgajati otroke.³⁷

Ban Marko Natlačen je v začetku leta 1940 v banskem svetu prebral poročilo o gibanju prebivalstva v Dravski banovini, ki je po njegovih trditvah kazalo žalostno podobo.³⁸

Tudi v obdobju gospodarskega okrevanja naj bi bil namreč opazen padeč rojstev v Dravski banovini. Ban Natlačen je ta pojav označil za »*socialno in moralno bolezen*«. Bil je prepričan, da so »zaskrbljujoči« podatki o gibanju »slovenskega prebivalstva«³⁹ izraz slabitve slovenskega narodnega gospodarstva oziroma podoba padanja njegove socialne ravni in na drugem mestu odraz padanja njegovih moralnih moči. V Slovenski ljudski stranki (SLS) je bila konec tridesetih let prisotna izredna politizacija nizke rodnosti. Ker je SLS na političnem prizorišču veljala za predstavnico interesov rimskokatoliške cerkve, je politično problematiziranje nizke rodnosti potekalo v tesni povezavi s katoliškimi vrednotami.⁴⁰

Na banov ekspeze so se odzvali posamezni banski svetniki. Tako je na primer banski svetnik Peter Rozman opozoril na določen paradoks v družbi. Delavci so bili v praksi namreč marsikdaj »kaznovani« prav zaradi velikega števila otrok. Mnogi delodajalci so izhajali iz stališča, da so produktivnejši delavci ali delavke brez otrok. Opozoril je, da obstajajo podjetja, kjer je v kolektivni pogodbi navedeno, da ženska po porodu ne sme več nazaj na delo v tovarno. To je

³⁵ Dobaja: Socialna in zdravstvena problematika, str. 149.

³⁶ ARS, AS 77, š.k. 13, Stenografski zapisnik 5. seje X. rednega zasedanja banskega sveta Dravske banovine v Ljubljani, 17. 2. 1939.

³⁷ ARS, AS 77, š.k. 14, Stenografski zapisnik 5. seje XII. rednega zasedanja banskega sveta Dravske banovine v Ljubljani, 16. 2. 1940.

³⁸ Dobaja: Rojstva, smrti in strah pred »belo kugo«, str. 89–100.

³⁹ Iz banovega ekspezeja je mogoče razbrati, da ban Natlačen govori o gibanju (samo) slovenskega prebivalstva na območju Dravske banovine.

⁴⁰ Dobaja: Rojstva, smrti in strah pred »belo kugo«, str. 90–91.

postavljalo žensko pred dilemo, ali se odreče materinstvu in ostane v službi ali se poroči, postane mati in ostane doma.⁴¹

Tudi v tem obdobju so bila v ospredju opozorila o neurejeni službi babic, ki je prispevala k umrljivosti otrok, porodnic in izvajanju nedovoljenih splavov. Ker so bile babice slabo plačane, so se morale ukvarjati še z dodatnimi posli, tako na primer s poljedelstvom, kjer so prihajale v stik z umazanijo. Če je takšna babica nato odšla k porodnici, je bila nevarnost, da jo okuži, čeprav so Pravila za babice⁴² strogo določala, da mora babica skrbeti za svojo čistočo. Nekatere babice pa so se ukvarjale tudi z »mazaštvom« (opravljanje nedovoljenih splavov) kot dodatnim virom zaslužka. Zaradi tega so banski svetniki poudarili nujnost zavarovanja babic pri Okrožnem uradu za zavarovanje delavcev, da bi bile na ta način preskrbljene v starosti, saj so bile mnoge na starost brez dohodkov in prisiljene prosjačiti.

Zaradi negotovih razmer in bližajoče se vojne je banska uprava posvečala skrb tudi evakuaciji otrok v primeru vojne. Pri Oddelku za socialno politiko in narodno zdravje je bil ustanovljen odsek za evakuacijo in zaščito otrok. Naloga odseka je bila skrb za mladino tako v miru kot v primeru vojne, še zlasti če bi bilo treba evakuirati civilno prebivalstvo iz njegovih bivališč. Odseku je stal ob strani kot posvetovalni organ banovinski odbor za evakuacijo in zaščito otrok.⁴³

Gluhonemnica v Ljubljani

Vir raziskovanja problematike gluhtonemih otrok v obdobju med obema vojnama v slovenskem delu jugoslovanske države sta bila dva fonda v Arhivu Republike Slovenije, in sicer Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana ter Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije. V prvem fondu zapisniki učiteljskih konferenc ljubljanske gluhtonemnice in okrožnice (službene objave) omogočajo vpogled v vsakdan zavoda, način poučevanja gluhtonemih otrok in težave, s katerimi se je soočal zavod. Osnovni problem zavoda je bila prostorska stiska, ki je preprečevala sprejem vseh šoloobveznih gluhtonemih otrok.⁴⁴ Drugi fond z različnimi zapisi o reševanju prostorske stiske zavoda in literaturo o zgodovini gluhtonemnice in problematiki gluhtonemih v Sloveniji dopolnjuje prvi fond.

Pred ustanovitvijo ljubljanske gluhtonemnice so se gluhtonemi otroci obeh spolov iz nekdanje Kranjske šolali v tujih zavodih, predvsem v Linzu in Gradcu v Avstriji. Dne 28. 10. 1900 je bila otvoritev zavoda za gluhoneme ob današnji Zaloški cesti v Ljubljani (poleg današnjega Kliničnega centra) z uradnim nazivom Kranjski ustanovni zavod za gluhoneme. Za prvo šolsko leto 1900/1901 je bilo prijavljenih 32 gluhtonemih otrok, sprejetih pa je bilo 22 dečkov in 4 deklice.⁴⁵

Gluhonemnica je bila zgrajena le za potrebe nekdanje Kranjske, to je za 50–60 otrok. Po prvi svetovni vojni se je začela soočati s prostorsko stisko. Bila je edina gluhonemnica na območju slovenskega dela jugoslovanske države. Vanjo so bili sprejeti tudi gluhtonemi iz mariborske oblasti, ki so se do takrat šolali v nemških zavodih. Naval otrok na gluhtonemnico in prošnje prizadetih staršev so se povečevale iz leta v leto, kar po eni strani priča o uspešnosti dela zavoda, po drugi strani pa je bil vzrok za porast v gluhtonemnico prijavljenih otrok v porastu bolezni, ki so povzročale gluhoto (npr. vnetje srednjega ušesa, vnetje možganske mreže, ošpice, meningitis, španska gripa itd.).⁴⁶ Ob povečanem navalu otrok sta ravnateljstvo zavoda in učiteljski zbor pokazala veliko razumevanja, a

⁴¹ Dobaja: Rojstva, smrti in strah pred »belo kugo«, str. 90–91.

⁴² UL ljubljanske in mariborske oblasti, 27. 6. 1924, št. 57, letnik VI.

⁴³ Dobaja: Socialna in zdravstvena problematika, str. 153.

⁴⁴ Glej: Dobaja: Gluhtonemnica v Ljubljani v prizadevanjih za razširitev zavoda, str. 74–90.

⁴⁵ Dobaja: Gluhtonemnica v Ljubljani 1919–1940, str. 386.

⁴⁶ Prav tam, str. 386–387.

v določenem trenutku je dozorelo spoznanje, da vsi prijavljeni otroci ne morejo biti sprejeti. Konferenčni zapisniki učiteljskih konferenc pričajo o prizadevanjih učiteljskega zbora in nenehnem iskanju rešitev za sprejem in izobraževanje čim večjega števila gluhonemih otrok. Bili so v rednem kontaktu z bansko upravo in jo pozivali, naj omogoči razširitev zavoda. Učitelji so se nenehno dodatno izobraževali in šli v korak s takratnimi principi poučevanja gluhonemih otrok ter kljub skromni učni opremi dosegali uspehe pri poučevanju. Iz konferenčnih zapisnikov učiteljskega zbora namreč izvemo, da je bila gluhonemnica glede uporabe učil in učnih pripomočkov zaradi nenehne finančne stiske skromna. Ravnatelj Grm je na primer na učiteljski konferenci z dne 24. 9. 1920⁴⁷ glede učnih pripomočkov učitelje opozoril, da je treba uporabljati predvsem staro zavodno zalogo. Česar pa ne bi bilo v zalogi, a je bilo nujno potrebno, bi morali kupiti. Potožil je, da komaj vzdržuje zavod pri obstoječi draginji z vsoto, ki mu je v ta namen nakazana. Zato je predlagal, da bi lahko razbremenili zavodno blagajno, vsaj kar se tiče učnih pripomočkov, in pozvali starše otrok, vsaj tiste premožnejše, da bi nekaj prispevali. Za otroke siromašnih staršev in sirote je zavod priskrbel učne pripomočke.

Primanjkovalo je tudi učil, torej predmetov, ki so jih učitelji uporabljali pri poučevanju. Tudi glede učil je ravnatelj pozival učitelje, naj pazijo na njih in nenehno opozarjajo otroke, da učil ne smejo trgati ali umazati.⁴⁸

Vodstvo gluhonemnice in strokovni učitelji so od gojencev zahtevali red, čistočo in vestno izpolnjevanje učnih obveznosti. Zavod je bila internatsko urejena šola, ki je izvajala ne samo izobraževanje, ampak tudi vzgojo. V okrožnicah vzbudijo zanimanje natančna, preprosta navodila za vsakdanja opravila. Otroci so namreč prihajali iz različnih socialnih okolij, zlasti preprostejših in revnejših. Poleg tega pa je bilo izpolnjevanje vsakodnevnih rutin povezano tudi z vadbo občevalnega govora. Eno izmed vsakodnevnih pravil se tako glasi: »*Vstani ob 6h (kadar napravi g. perfekt luč), nato obuj copate, odgrni posteljo in obrni žimnice, da se prezračuje! Potlej pojdi u umivalnico in se umij, počeši in obleci! Nato pojdi zopet nazaj v spalnico in lepo postelji posteljo itd. Vaditi jih je takega občevalnega govora na licu mesta!*«⁴⁹

Arhivsko gradivo pa po drugi strani priča o prisotnosti pristnega, materskega in očetovskega odnosa učiteljev do gojencev. Celoten zavod je deloval kot velika družina. Ta domačnost je zlasti razvidna iz ravnateljevih navodil, ko pogosto uporablja namesto besede zavod »dom« (»*ko se otroci vrnejo »domu« ...*«). V virih pa se večkrat uporablja izraz »zavodna družina«.⁵⁰

Porodni protokoli Državne bolnice za ženske bolezni v Ljubljani⁵¹

Porodni protokoli so kartoteke porodnic, ki so rodile v ljubljanski ženski bolnišnici. Poleg osnovnih osebnih podatkov o porodnicah in rojenem otroku je naveden tudi stan porodnic. Moje raziskovalno delo je bilo usmerjeno v statistični prikaz števila nezakonskih rojstev v ženski bolnišnici med drugo svetovno vojno 1941–1945 in socialno strukturo nezakonskih mater. Prednjačile so delavke in služkinje. Sledile so jim kuharice, zasebnice, kmečke hčere, postrežnice, natakarice, gospodinjske pomočnice, trgovke, uradnice in druge. Večina nezakonskih mater je bila sicer starih med 20 in 25 let, a so bila tudi odstopanja. Tako je bila

⁴⁷ ARS, AS 2032, šk. 2, Zapisnik učiteljske konference, 24. 9. 1920.

⁴⁸ ARS, AS 2032, šk. 1, ovoj 1/3, Službene objave, na primer objava z dne 27. 11. 1927.

⁴⁹ Prav tam, Objava, 16. 9. 1926.

⁵⁰ Dobaja: Gluhonemnica v Ljubljani 1919–1940, str. 393.

⁵¹ Raziskavo sem izvajala v letu 2006/2007, ko še ni bilo tako strogih zakonskih omejitev glede vpogleda v fonde zdravniških ustanov. Predpogoj za vpogled pa je bila uporaba zgolj statističnih podatkov za potrebe raziskave (op. avtorice).

na primer v letu 1943 najmlajša samska mati stara 14 let, najstarejša pa 46.⁵² Starost nezakonskih mater okoli 40 let ni bila redkost. Presenetli tudi podatek, da so bile samske matere, ki so imele že več nezakonskih otrok. Za eno nezakonsko mater je bil v letu 1943 to že četrti porod.⁵³ Iz vira ni razviden vzrok tolikih nezakonskih rojstev, se pa postavlja vprašanje, kako je lahko takšna nezakonska mati preživela vse otroke, glede na to, da so bile vojne razmere. Vprašanje, na katerega danes, ko je razvit sistem socialne varnosti, težko odgovorimo.

Iz porodnih protokolov ni razviden kraj bivanja porodnic, tako da ni mogoče ločiti domačink, to je žena s stalnim bivališčem v Ljubljani, od nedomačink. Porodni protokoli vsebujejo tudi podatke o rojenem otroku in možnih zapletih ob porodu, ki so lahko vodili tudi v smrt. Glede na to, da sem raziskovala gibanje nezakonskih rojstev med drugo svetovno vojno, so zanimive opombe v porodnih protokolih, da sta bila mati in otrok iz ženske bolnišnice premeščena na jetniški oddelek Splošne bolnice v Ljubljani. Takšen zaznamek sem opazila pri letih 1943, 1944 in 1945.⁵⁴ To nam pove, da so bile med vojno zaprte tudi nosečnice, ki so prišle v konflikt z obstoječo okupatorsko oblastjo.

Zaključek

Uporabljeni arhivski viri nudijo temeljit vpogled v socialno-zdravstvene razmere v Sloveniji po prvi svetovni vojni in nato vse do druge svetovne vojne. Prošnje pomoči potrebnih na mladinski oddelek Deželne vlade za Slovenijo so praktični primer socialnih stisk posameznikov in tudi ustanov, ki so si poskušali materialni položaj izboljšati s pridobitvijo socialne podpore oziroma v primeru zavodov dodatnih finančnih sredstev. Mladinski oddelek je bil strikten pri podeljevanju pomoči. Natančno je preveril upravičenost prošnje.

Gradivo ljubljanskega in mariborskega oblastnega odbora je nazoren vpogled v začetke izgrajevanja socialno-zdravstvene zaščite, v probleme in pomsleke v zvezi s tem. Oblasti sta si prizadevali za prevzem tudi določenih socialno-zdravstvenih zavodov, med njimi mladinskih, saj sta izhajali iz stališča, da njihov razvoj v upravi države ni kakovosten.

Stenografski zapisniki banskega sveta Dravske banovine nudijo vso širino socialno-zdravstvenih problemov v banovini in poskusov njihovega reševanja. Zlasti zanimive so proračunske razprave, v katerih so banovinski svetniki iz različnih delov Dravske banovine predstavili problematiko svojih območij. Tako izvemo med drugim o pomanjkanju babic na podeželju in njihovem preskromno plačanem poklicu, o pomanjkanju ustanov za primerno oskrbo starostnikov, o prostorski stiski splošne bolnišnice v Ljubljani in tudi drugih banovinskih bolnišnic, o prostorski stiski zavodov za otroke s posebnimi potrebami, zlasti ljubljanske gluhonemnice, a hkrati o volji svetnikov za rešitev problemov. Seveda pa je reševanje teh zahtevalo svoj čas, česar pa banovina v svojem kratkem obstoju ni imela. Ban Marko Natlačen je v svojem ekspoziju na seji banskega sveta na pragu druge svetovne vojne predstavil načrte za prihodnost, ki pa jih je preprečila vojna.

Uporaba omenjenih fondov je prispevala k mojemu spoznanju, da so bili temelji povojne slovenske socialno-zdravstvene zaščite, zlasti mater in otrok, v veliki meri postavljeni že v obdobju med obema vojnama. Povojna socialistična oblast je tovrstno zaščito razvijala dalje in oblikovala učinkovit sistem socialno-zdravstvene zaščite, ki je ranljivim skupinam prebivalstva dejansko nudil varnost.

⁵² Dobaja: Rojstva v Ljubljani med drugo svetovno vojno, str. 136.

⁵³ Prav tam, str. 136.

⁵⁴ Prav tam, str. 138–139.

ARHIVSKI VIRI

AS – Arhiv Republike Slovenije

- ◉ SI AS 92, Oblastni odbor ljubljanske oblasti, šk. 31.
- ◉ SI AS 93, Oblastni odbor mariborske oblasti, šk. 10.
- ◉ SI AS 77, Banski svet Dravske banovine, šk. 1, 2, 5, 6, 8, 13, 5.
- ◉ SI AS 2032, Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, šk. 1, šk. 2.

LITERATURA

Brecelj, Anton: Zgodbe našega zdravstva in javnega skrbstva. V: *Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine* (ur. Josip Mal). Ljubljana: Leonova družba, 1928, str. 437–461.

Dobaja, Dunja: Gluhonemnica v Ljubljani 1919–1940. V: *Zgodovina otroštva* (ur. Aida Škoro Babić). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 385–396.

Dobaja, Dunja: Gluhonemnica v Ljubljani v prizadevanjih za razširitev zavoda v obdobju med obema vojnoma. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* 57 (2017), št. 2, str. 74–90.

Dobaja, Dunja: Obravnavanje socialne in zdravstvene problematike na sejah ljubljanske oblastne skupščine v letih 1927–1929. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* 48 (2008), št. 1, str. 69–90.

Dobaja, Dunja: Obravnavanje socialne in zdravstvene problematike na sejah mariborske oblastne skupščine v letih 1927–1929. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 81 (2010), št. 1, str. 38–66.

Dobaja, Dunja: Rojstva v Ljubljani med drugo svetovno vojno s poudarkom na nezakonskih rojstvih ter skrb za matere in otroke. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* 47 (2007), št. 1, str. 131–149.

Dobaja, Dunja: Rojstva, smrti in strah pred »belo kugo« v Dravski banovini v obdobju med obema svetovnima vojnoma. V: *Kronika* 63 (2015), str. 89–100.

Dobaja, Dunja: Socialna in zdravstvena zaščita mater in otrok v letih 1919–1939 na območju Dravske banovine. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* 50 (2010), št. 3, str. 7–26.

Dobaja, Dunja: Socialna in zdravstvena problematika v obdobju ljubljanske oblasti in Dravske banovine. V: *Marko Natlačen (1886–1942) v zgodovinskem dogajanju* (ur. Čepič, Zdenko). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012, str. 139–155.

Ekspoze Ministra socialne politike i narodnog zdravlja u Narodnoj skupštini o budžetu Ministarstva za 1939–1940 godinu. V: *Socijalni arhiv* 5 (1939), št. 1–12, str. 1–5.

Goršič, France: Pregled socialnopolitične uprave v Sloveniji. V: *Slovenski pravnik* 42 (1928), št. 11–12, str. 278–284.

Kološa, Vladimir: *Banski svet Dravske banovine 1931–1941*. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije v Ljubljani, 1980.

Krajevni leksikon dravske banovine: Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine. Ljubljana: Uprava krajevnega leksikona dravske banovine v Ljubljani, 1937.

Lazarević, Žarko: *Plasti prostora in časa: iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.

Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja republike Slovenije 1848–1992 (ur. Fischer, Jasna), 1. del. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.

Stiplovšek, Miroslav: *Banski svet Dravske banovine 1930–1935: Prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti*

sti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete Ljubljana, 2006.

Stiplovšek, Miroslav: Prizadevanja samouprav ljubljanske in mariborske oblasti za gospodarski in socialni napredek Slovenije jeseni 1927. V: *Gestrinov zbornik* (ur. Mihelič, Darja). Ljubljana: Založba ZRC, 1999, str. 365–377.

Stiplovšek, Miroslav: *Slovenski parlamentarizem 1927–1929: Avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete Ljubljana, 2000.

TISKANI VIRI

UL – Uradni list

- *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, 27. 6. 1924, št. 57, letnik VI.
- *Uradni list kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 18. 3. 1930, št. 41, letnik I.

SUMMARY

ARCHIVAL RECORDS AS A SOURCE FOR STUDYING SOCIAL HISTORY WITH EMPHASIS ON SOCIAL AND HEALTH PROTECTION OF MOTHERS AND CHILDREN IN SLOVENIA IN THE INTER-WAR PERIOD

The article is a substantive review of the fonds of the Archives of the Republic of Slovenia which served to the author as a fundamental source of studying social and health protection of mothers and children in Slovenia in the inter-war period, in the context of the entire social and health issue in the broad sense. The main focus are the following fonds: ARS 64 Regional government of Slovenia, Social Care Section, ARS 92 Regional Committee of Ljubljana authority, ARS 93 Regional Committee of Maribor authority, ARS 77 The Ban council of Drava Banovina, ARS 2032 Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, ARS 2052 Deaf and Hard of Hearing Clubs Association of Slovenia, ARS 427 Državna bolnica za ženske bolezni v Ljubljani (State hospital for female diseases and obstetrics in Ljubljana), childbirth protocols 1941-1945. The results of her research the author published in her doctoral thesis *Social and Health Protection of Mothers and Children from 1919 to 1939 in the Territory of the Former Drava Banate* and in academic literature.

In the introductory part, the article gives an overview of social policy administration in Slovenia in the inter-war period since knowledge of administration facilitates better understanding of used sources. The next part of the article focuses on the representation of shorthand minutes of authoritative assemblies and the ban council which were instrumental in researching the social and health conditions as they expose the problems of authority and later banate without glossing over them. One of the consistent topics of discussion was the problem of limited spatial capacities of special education institutions. The author presents the issue of the Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana (deaf-mute institute in Ljubljana).

The final chapter is dedicated to the fond of the State hospital for female diseases in Ljubljana, which also contains childbirth protocols. The latter helped the author provide statistical statement of illegitimate births during interwar Ljubljana.